

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження
Павленко Марини Сергіївни на тему
«Психологічні особливості запобігання мобінгу серед учнів середніх класів»,
подане на здобуття ступеня наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науково-дослідними темами. Дослідження теми психологічних особливостей запобігання мобінгу серед учнів середніх класів має велике соціальне та психологічне значення. У сучасному світі мобінг стає все поширенішим явищем серед учнів середніх класів та може мати серйозні наслідки для фізичного і психічного здоров'я дітей і підлітків, а також негативний вплив на їхню академічну та соціальну адаптацію, може призвести до розвитку психічних розладів, таких як депресія, тривожність, посттравматичний стресовий розлад та інші.

У вітчизняних нормативно-правових документах (Конституція України, Конвенція ООН про права дитини, Закон України «Про охорону дитинства» Закон України № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», Наказ МОН України № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» та ін.) наголошується про важливість запобігання цієї проблеми, зокрема щодо охорони дитинства та протидії булінгу (цькуванню).

Запобігання мобінгу та захист дітей від цього явища є соціальною відповідальністю. Організації, які займаються освітою, батьки та вчителі мають обов'язок створити безпечну та підтримуючу атмосферу для дітей. Дослідження психологічних особливостей мобінгу допомагає визначити психологічні аспекти формування моделей поведінки у ситуації цькування, а також дає можливість розробити більш ефективні програми запобігання та вирішення цієї проблеми. Результати дослідження можуть сприяти створенню освітнього середовища, де діти і підлітки будуть відчувати себе захищеними та підтриманими, що сприятиме їхньому успішному розвитку.

Усі ці аспекти підкреслюють важливість дослідження психологічних аспектів мобінгу серед учнів середніх класів та актуальність теми для подальших досліджень та розвитку педагогічних та психологічних методик і програм профілактики.

Обґрунтованість наукових положень і висновків забезпечуються логікою подання поняттєвого апарату дослідження, репрезентативністю джерельної бази, широкою апробацією дослідження: наукові положення, результати дослідження апробовані на науково-практичних конференціях різного рівня.

Значення для науки і практики отриманих результатів. Дисертаційна робота містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності вирішують актуальне проблемне питання запобігання мобінгу серед учнів середніх класів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

- визначено поняття «мобінгу» як феномену порушень у поведінці дитини, спровокованими індивідуальними та соціально-психологічними особливостями особистості, диференційованими в залежності від чинників впливу;

- проаналізовано результати дослідно-експериментальної роботи щодо дослідження факторів, які є основними при виникненні в учнівському середовищі мобінгу та психологічних особливостей профілактики даного явища, які пов'язані з особистісними рисами (наявністю заниженої або завищеної самооцінки, показниками конфліктності, високої та підвищеної тривожності та агресивності) і зроблені відповідні висновки;

- узагальнено досвід європейських країн щодо напрямків, форм та методів профілактики мобінгу.

удосконалено:

- наукове розуміння поняття мобінгу у шкільному середовищі як цілеспрямованого, систематичного та агресивного впливу на жертву з метою ізолювати, залякати, принизити або завдати іншої моральної або фізичної шкоди;

- розуміння індивідуально-психологічних детермінант мобінгу, які зумовлені особистісними особливостями нападника та його жертви: зниженою або завищеною самооцінкою, агресивністю, підвищеною тривожністю.

набуло подальшого розвитку:

- розробка системи заходів, спрямованих на профілактику мобінгу у закладах освіти;

- опис напрямів надання допомоги жертвам та кривдникам, застосування психопрофілактичних заходів з метою виховання навичок вирішення конфліктів мирним шляхом.

Практичне значення отриманих результатів полягає у: впровадженні програми психологічної профілактики мобінгу та емпіричному обґрунтуванні шляхів запобігання його проявам серед учнів середніх класів; розробці рекомендацій для учнів, вчителів та батьків з метою запобігання уникнення мобінгу у закладі освіти.

Отримані результати можуть бути корисними в роботі спеціалістів соціально-психологічної служби в навчальних закладах. Вони також можуть використовуватися для проведення консультаційної роботи з педагогічними працівниками, класними керівниками, адміністрацією та батьками учнів. Розроблена програма психологічної профілактики мобінгу серед учнів п'ятих класів може бути використана соціальними педагогами та психологами з метою запобігання проявам насильницької поведінки серед учнів середніх класів і надання психологічної підтримки під час адаптації учнів молодшої

школи до середньої. Отримані результати будуть корисними для підготовки студентів психологічного профілю.

Дисертаційне дослідження складається із вступу, трьох підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертаційна робота М. Павленко є систематичним і послідовним дослідженням, що докладно розглядає різні підходи до визначення поняття «мобінгу», описує теоретичне обґрунтування та проведення емпіричного дослідження характеристик мобінгу серед учнів середньої школи. Дисертація включає усі необхідні структурні елементи: анотації (українською та англійською мовами), вступу, де окреслені актуальність, новизна, мета і завдання дослідження, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків з бланками методик психодіагностичних досліджень та довідок про впровадження результатів дисертаційного дослідження.

У вступі дисертації було визначено основну мету дослідження, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні характеристик мобінгу серед учнів середньої школи, розробці та апробації програми психологічної профілактики, актуальність проблеми та важливість проведення дослідження, аргументи, що виправдовують необхідність вивчення питань, пов'язаних із попередженням мобінгу, та конкретні завдання та об'єкт дослідження. Всі ці компоненти були структуровані та обґрунтовані, що відображає планування та обґрунтування проведення дослідження.

Основні результати дослідження М. Павленко викладені в розділах 1-3 дисертації. Перший розділ містить аналіз «Теоретико-методологічних підходів до визначення феномену мобінгу». Розділ 2 присвячений «Емпіричному дослідженню мобінгу серед учнів середніх класів». Розділ 3 включає розробку «Програми психологічної профілактики мобінгу серед учнів п'ятих класів».

Метою першого розділу *«Теоретико-методологічні підходи до визначення феномену мобінгу»* є дослідження теоретико-методологічних аспектів феномену мобінгу. У даному розділі проведено аналіз різних теоретичних підходів до визначення та розуміння явища мобінгу у психологічній літературі вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Зроблено огляд психологічних аспектів мобінгу, включаючи його основні ознаки та характеристики, поведінкові прояви у взаємодії між учнями середніх класів. Описано можливі причини виникнення мобінгу та його наслідки для всіх учасників шкільного цькування. Проведено аналіз різних видів та структури мобінгу, аналіз психологічних чинників, які можуть сприяти виникненню мобінгу серед учнів середніх класів.

Цей розділ дослідження створює теоретичну базу для подальшого розуміння та аналізу явища мобінгу, надаючи важливі концептуальні та

психологічні відомості, необхідні для розробки ефективних програм запобігання та інтервенції.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження мобінгу серед учнів середніх класів»* дисертанткою наводиться опис організації та методів констатувального етапу експериментального дослідження мобінгу у закладах освіти, включаючи обрані діагностичні методики для збору даних, процедуру дослідження, та статистичні інструменти, використані для аналізу результатів. Наводяться результати експериментального дослідження, яке спрямоване на вивчення поширеності мобінгу серед учнів п'ятих класів. Вказуються числові показники, статистичні дані, та інші результати, які отримані в ході дослідження. Описано результати дослідження міжнародного досвіду впровадження програм психологічної профілактики мобінгу серед школярів, що може бути корисним для розробки програм та стратегій запобігання мобінгу в освітніх закладах.

У третьому розділі *«Програма психологічної профілактики мобінгу серед учнів п'ятих класів»* наводиться опис принципів та методів організації та проведення формувального етапу дослідження. Розглядається підготовка та вибір методів збору даних, впроваджені інструменти для вивчення мобінгу серед учнів, розглядається система заходів, які включені до програми психологічної профілактики мобінгу. Описуються конкретні заходи, методики та стратегії, спрямовані на запобігання та виявлення випадків мобінгу у середній школі. Подається аналіз результатів психопрофілактичної роботи, проведеної в експериментальних групах, який включає в себе оцінку ефективності заходів та їх вплив на поширеність мобінгу серед учнів. Наводяться рекомендації та поради для педагогічних працівників та батьків щодо того, як надавати психологічну допомогу дітям, які стали учасниками мобінгу.

Повнота наукових положень дослідження у дисертації та публікаціях. Результати дослідження були опубліковані у чотирнадцяти наукових публікаціях: 6 статтях у фахових виданнях, 2 статтях у збірниках, що входять до міжнародних наукометричних баз, 6 статтях апробаційного характеру та в інших наукових виданнях.

Дисертанткою було проведено апробацію отриманих результатів на шести конференціях, які включали як очну, так і дистанційну участь. Автор дисертації представила основні аспекти своєї роботи на фахових семінарах для методичного об'єднання практичних психологів та соціальних педагогів м. Києва, Центру професійного розвитку педагогічних працівників м. Києва, матеріали дослідження впроваджені у навчальних процес кафедри психології та соціально гуманітарних наук ДУІТ та кафедри теоретичної та консультативної психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. Результати аналізу наукових публікацій та дисертації М. Павленко дають можливість стверджувати, що вони не містять порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи рецензоване дисертаційне дослідження, варто привернути увагу до окремих аспектів, що потребують уточнення, пояснення, корекції, а саме:

1. У змісті роботи варто було б більш ретельно описати методологію дослідження, зокрема процедуру обґрунтування вибору конкретних методик та їхньої адаптації до контексту дослідження.

2. При розгляді теоретичних підходів до визначення феномену мобінгу слід було більше уваги приділити порівнянню та критичному аналізу поглядів дослідників щодо розуміння суті та ознак мобінгу як психологічного явища, наприклад, з'ясувати суперечливі чи необґрунтовані тлумачення цього поняття.

3. На нашу думку, зважаючи на логіку розкриття дисертаційного дослідження підрозділ «1.4. *Аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду впровадження програм профілактики мобінгу та проявів насильства в освітньому середовищі*» було б більш доцільніше подати у РОЗДІЛІ 3, який присвячений розробці програми психологічної профілактики мобінгу серед учнів.

4. Беручи до уваги, що одним з ключових понять дисертаційного дослідження є «*профілактика*» мобінгу, було б доречним, при обґрунтуванні авторської програми психологічної профілактики мобінгу серед учнів п'ятих класі, провести порівняння його з іншими схожими за змістом поняттями «*запобігання*» та «*протидія*» і науково обґрунтувати переваги для своєї авторської розробки саме поняття «*профілактика*».

5. Зі змісту дисертаційного дослідження не зовсім зрозуміло, чому у назві РОЗДІЛУ 3 *Програма психологічної профілактики мобінгу серед учнів п'ятих класів*, дисертантка акцентувала увагу на учнях п'ятих класів і до контрольної та експериментальної вибірки включила лише п'ятикласників, залишивши поза увагою учнів інших середніх класів.

Також, зважаючи на такі обмеження у назві програми, виникає питання, чи можна її використовувати для учнів 6-7 класів?

6. При розробці рекомендацій для педагогічних працівників та батьків щодо надання психологічної допомоги дитині (жертві мобінгу) варто було звернути увагу на необхідності засвоєння та втілення батьками таких важливих сімейних ролей як «*співрозмовник*», «*слухач*», «*розрадник*» та «*порадник*» для своєї дитини.

Проте, висловлені зауваження мають дискусійний характері не знижують науково-теоретичну і практичну цінність дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Рецензована робота є завершеною, самостійною науковою працею, що містить наукові результати, яким властива наукова

новизна, теоретичне і практичне значення, що свідчить про оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності та особистий внесок у вирішення проблемного питання, пов'язаного з профілактикою мобінгу серед учнів середніх класів.

Дисертаційне дослідження Павленко М. С. на тему «Психологічні особливості запобігання мобінгу серед учнів середніх класів» подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» повністю відповідає вимогам Порядку присудження доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. №44 та Наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та рекомендується до подання для розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді й присудження авторці ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

Євген ПОТАПЧУК

Підпис Є. Потапчука засвідчую

Проректор з наукової з роботи
Хмельницького національного університету
доктор технічних наук, професор

Олег СИНЮК